

BADIIY DISKURS

Qosimova Nafisa Farxodovna,
BuxDu., f. f. f. d. (PhD), dosent.

Haydarova Gulnora Rajabovna
BuxDu II-bosqich magistranti

Annotatsiya. Badiiy nutq muayyan estetik vositalar majmuasi bilan ishlaydi va turli adabiy oqimlarning nutqlaridan, shu jumladan individual shaxsiy nutqlar va matnlardan iborat. Tadqiqotning uslubiy asosi N. D. Arutyunova, E. Benveniste, M. M. asarlariga asoslangan nutq tahlilidir. Baxtin, T. van Deyk, D. Lakoff, O. G. Revzina, M. Fuko va boshqalar. Uslubiy jihatdan asarda shakl va mazmun dialektikasining nutqiy matnlardagi pozitsiyasi asos qilib olingan. Tadqiqotning nazariy asosini mahalliy va xorijiy mualliflarning lingvistik semantika, pragmatika, lingvopoetika, psixologiya, nutq tahliliga oid ishlari tashkil etdi.

Gap badiiy asarlar jamlanmasining diskursiv tahlili haqida ketayotganligi sababli uni diskursiv poetika deyish mumkin. Bitiruv malakaviy ishining amaliy ahamiyati tadqiqot natijalaridan adabiy matnni nutqiy tahlil qilish, grammatik va funksional nazariya va amaliy kurslarda foydalanish imkoniyati bilan belgilanadi.

Bundan tashqari, maqola materiallari badiiy matnlarni tarjima qilishda tarjimonlar, shuningdek, amaliy mashg'ulotlarda talabalar va o'qituvchilar uchun foydali bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar. Diskurs, semiotika, sotsiologiya, psixologiya, konyunksiya, diszyunksiya, grammatika, maxsus leksika, maxsus semantika, zamonaviy tilshunoslik, semiotika, dixotamiya, tilning transfrasal o'lchovi.

Muloqot kategoriyasi zamonaviy tilshunoslik uchun asosiy kategoriyalardan biridir. "Bugungi kunda ijtimoiy fanlardagi nutq kategoriyasi Yevropa iqtisodiyotida yevroga berilgan rolga o'xshash rol o'ynaydi", shunday ramziy taqqoslash bilan boshlaydi M. L. Makarov o'z "Diskurs nazariyasi asoslari" monografiyasini. [Makarov 2003, 11]. Nutqni keng tushunish uning "nutq, matn, dialog tushunchalari bilan bog'liq umumiy kategoriya sifatida" talqini bilan bog'liqdir [Makarov 2003, 90].

Nutqning ko'plab ta'riflari mavjud. Ulardan biri Emil Benvenistening ta'rifi bo'lib, u nutqni "harakatning aniq ishtirokchilari, ya'ni so'zlovchi va tinglovchi bilan, shuningdek, tinglovchiga qandaydir tarzda ta'sir qilish uchun so'zlovchining

kommunikativ maqsadi bilan" bog'lagan. [Benveniste 1974] Shunday qilib, nutqning asosiy xususiyati uning dialogligi, boshqasiga yo'naltirilganligi, mavjudlikning ajralmas sharti sifatida boshqasiga qaratilgan intersub'ektivlikdir.

T.M. Nikolaeva o'zining "Matn lingvistikasi atamalarining lug'ati" da ushbu atamaga quyidagi ta'rifni berdi:

"Diskurs matn lingvistikasining polisemantik atamasi bo'lib, bir qator mualliflar tomonidan deyarli omonim ma'nolarda qo'llaniladi. Ulardan eng muhimlari: 1) izchil matn; 2) matnning og'zaki-suhbat shakli; 3) dialog; 4) ma'no jihatdan bir-biriga bog'langan gaplar guruhi; 5) nutq ishi berilgan - yozma yoki og'zaki" [Nikolaeva 1978, 467].

Demyankov nutqning matn va taklifiy mohiyatini ta'kidlaydi:

"Diskurs - bu nutq, birdan ortiq gapdan yoki gapning mustaqil qismidan tashkil topgan ixtiyoriy matn parchasi. Nutqning boshlang'ich tuzilishi konyunksiya, diszyunksiya va boshqalarning mantiqiy munosabatlari bilan o'zaro bog'langan elementar takliflar ketma-ketligi shakliga ega. Nutqning elementlari: taqdim etilgan voqealar, ularning ishtirokchilari, ijro ma'lumotlari va "hodisalar bo'lmagan", ya'ni. a) hodisalar bilan bog'liq holatlar; b) voqealarni tushuntiruvchi fon; v) tadbirlar ishtirokchilariga baho berish; d) nutqni voqealar bilan bog'laydigan ma'lumot" [Demyankov 1983, 7].

Yu. S. Stepanov nutq va uslub o'rtasidagi farqni ta'kidlaydi: "Diskurs, aftidan, har bir tilda, aniqrog'i, til madaniyatining har bir sohasida yaratilmaydi. Keyinchalik (2 va 3-bo'limlarda) ko'rib chiqamizki, nutqlar, xususan, "Podshoh Edip nutqi" tegishli davrning qadimgi yunon tilida farqlanadi. Bu, ko'rinishidan, o'sha davr yunon madaniyatida alohida mifologik qatlam mavjudligi bilan bog'liq. Ammo nutq har doim, shu jumladan bizning davrimizda ham qandaydir mifologiyaning ifodasi emasmi?

Har holda, nutqni uslub sifatida qisqartirib bo'lmaydi. Va shuning uchun stilistik yondashuv, stilistikani ma'lum bir tilni o'rganish doirasida maxsus fan sifatida yaratish hozirda yetarli darajada emas. ...Xo'sh, nutq nima?

Ushbu maqolani umumlashtirish uchun shuni aytish kerakki, nutq "til ichidagi til", lekin maxsus ijtimoiy voqelik sifatida taqdim etiladi. Nutq aslida til kabi o'zining "grammatikasi" va o'zining "leksikasi" shaklida mavjud emas. Nutq birinchi navbatda matnlarda mavjud, lekin ular maxsus grammatika, maxsus leksika, so'zlarni qo'llash va sintaksisning maxsus qoidalari, maxsus semantika - pirovardida maxsus dunyo bilan ta'minlangan. Har qanday nutq olamining o'ziga xos sinonimik almashtirish qoidalari, o'ziga xos haqiqat qoidalari, o'z odob-axloq qoidalari mavjud. [Stepanov 1995, 43]

N. D. Arutyunova "Lingvistik entsiklopedik lug'at" maqolasida "diskurs" va "matn" tushunchalarini ajratib ko'rsatadi:

“Diskurs – (fransuzcha diskurslardan – nutq) – ekstralingvistik (pragmalingvistik, sotsial-madaniy, psixologik va boshqa omillar; hodisa aspektida olingan matn; maqsadli ijtimoiy harakat sifatida qaraladigan nutq) uyg'unlashgan izchil matndir. Odamlarning o'zaro munosabatida ishtirok etuvchi komponent va ularning ongi mexanizmlari... Diskurs “hayotga bog'liq” nutqdir... “matn” atamasidan farqli o'laroq, nutq tirik hayot bilan aloqalari bevosita tiklanmagan qadimgi va boshqa matnlarga taalluqli emas. ...” [Arutyunova 1990, 136].

Yu.S.Stepanov va N.D.Arutyunova o'rtasidagi nutq ta'rifidagi farq turlicha yondashuvlar bilan bog'liq. Darhaqiqat, qadimiy matn ham nutq bo'lishi mumkin, lekin bu nutqning ijtimoiy-mafkuraviy mazmuni adresatga tushunarli bo'lishi sharti bilan chambarchas bog'liq. Diskurs voqea konteksti bilan tanish bo'lgan qabul qiluvchilar tomonidan shunday qabul qilinadi; boshqalar uchun bu matn, lekin nutq emas.

Falsafiy ensiklopediyada nutqqa quyidagi ta'rif berilgan. Biz uni to'liq iqtibos keltirishni lozim deb bilamiz:

“DISKURS – (frantsuzcha discours, lotincha discursus – fikrlash, mulohaza yuritish) zamonaviy tilshunoslik, semiotika va falsafaning ingliz va ayniqsa fransuz tilida so'zlashuvchi madaniyatlarda keng tarqalgan murakkab va ta'riflash qiyin bo'lgan tushunchalaridan biridir. So'zning ma'nosi - nutq, ijro, fikrlashdir. Ko'pgina Yevropa tillarida bo'lgani kabi, o'zbek tilida ham bu so'zning ekvivalenti yo'q. D., nutq, nutq, so'z, matn, fikrlash tarzida tarjima qilinadi. D. nisbatan yaqinda nazariy o'rganish predmetiga aylandi.

Zamonaviy tilshunoslik asoschisi F. de Sossyur “D” atamasini kamdan-kam qo'llagan, chunki u tilni tilshunoslikning yagona predmeti deb hisoblagan, uni nutqqa qarama-qarshi qo'yib, tilning amaliy amalga oshirilishi deb tushungan. Biroq, uning izdoshlari, aksincha, D.ga tobora ko'proq e'tibor berishmoqda. E. Benveniste deyarli hech qachon "nutq" atamasini ishlatmaydi, undan "D." ni afzal ko'radi. E. Brussans Sossurcha til/nutq dixotomiyasiga uchinchi a'zo D.ni kiritib, uni til va nutq orasiga qo'yib, vositachilik vazifasini ato etadi. D. - so'zlovchi tildan foydalanadigan ma'lum kombinatsiyalar; nutq faoliyatining mexanizmi va jarayonidir.

An'anaga ko'ra, tilshunoslik faqat so'z va iboralarni o'rganish bilan chegaralangan. Boshqa gumanitar fanlar - semiotika, sotsiologiya, psixologiya bilan o'zaro aloqada bo'lish tilshunoslikni ibora doirasidan tashqariga olib chiqdi, jumladan, uning mavzusidagi yangi komponent bu - D. tilshunos E. Xarris «Diskurs tahlili» (1952). Bunday yondashuvda so'z birikmasi oddiy gap, D. esa bir necha so'z

birikmalaridan tashkil topgan murakkab gapdir. J.K. Koket D.ni “tilning transfrasal o‘lchovi” deb ta’riflagan.

Endi tilshunoslik va semiotikada yangi fan - diskurs tahlili paydo bo‘ldi. Fr. semiotiklar G. Greymas va J. Kurteslar D. bilan rus semiotiklari (Yu. M. Lotman va boshqalar) tomonidan ilgari surilgan “birlamchi modellashtirish tizimi” asosida qurilgan “ikkilamchi modellashtirish tizimlari” tushunchasi o‘rtasidagi muvofiqlikni topadilar. ,” bu tabiiy tildir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Косимова Нафиса. К вопросу о прагматической целостности художественного текста //European journal of literature and linguistics. 2016. №3.
2. E. Harris «Diskurs tahlili» (1952)
3. Актуальные проблемы современного языкознания. М., РУДН, 2009. -415 с.
4. Андрианова Е.К. К вопросу о модальности текста // Семантико-синтаксическая организация предложения и текста. Грозный, 1980. — С. 37
5. Анисимов А. Ф. Исторические особенности первобытного мышления. Ленинград, Наука, 1971, — 136 с.
6. Арнольд И.В. Интерпретация текста как установление иерархии его частей // Лингвистика текста. Мат. научн. конференции, ч.1, 1974. — С. 28-31
7. Красина Е.А. Дискурс / discourse. // Функциональная семантика, семиотика знаковых систем и методы их изучения. I Новиковские чтения. -М.: Изд-во РУДН, 2006. - С. 77-78.
8. Красина Е.А. К интерпретации понятия дискурс // Вестник РУДН. Серия «Лингвистика». М. 2004, № 6. - С. 5-9.
9. Красина Е.А. От культурной антропологии к культурной глобализации. // Актуальные проблемы современного языкознания, М. 2010.
10. Chomsky N. Language and Problems of Knowledge: The Managua Lectures. Cambridge, 1988. - С. 90 - 112.
11. Halliday M.A.K. Language Structure and Language Function // New Horizons in Linguistics, Harmondsworth, 1970, p. 140-165
12. Searle J. The Rediscovery of the Mind, 1992. - 328 с.